

Ko je stopil iz postajnega poslopja, je še meglica visela nad mestom. Zvoniki v daljavi so štrleli pod nebo zaspano, v belih soparah. Pomladansko nedeljsko jutro, motno in nalahno pooblačeno, se je počasi prebujalo. Ivan je neodločno obstal na robu pločnika. Bilo je ob uri mlekarskih vozičkov in prvih tramvajev. Čez pusti trg je stopal le redek prišlec, zgrbljen in še dremav, in se ni niti ozrl na spomenik sredi trga. Spomenik — gologlav državljani v dolgi suknji — ki se je prikazal iz noči s svojo dvignjeno roko, pa je dajal vtis nekakšne brezdelnosti, brezcilnosti, prav kot tiste prazne hišice kostanjarjev malce v stran, in ta nekoristno-retorična gesta je bila videti nesmiselna in bolešno utrujajoča kot telesna kazen v šoli — »Spomenike bi bilo treba čez noč kam shraniti, jim dovoliti počitek; ali jih vsaj pregniti z nečim« — je prišlo Ivanu na misel.

Poklical je kočijo, da bi se odpeljal v mesto. Mehko pozibavanje na gumijastih kolesih, ob spremljavi zvonkih udarcev kopit, je prebujalo v njem spomine na davne podobne prihode v neznana mesta, še v otroških letih, ko je potoval s starši. Od takrat je ostal v njem tudi ta še do danes neprebolen odpor do ranih juter in zgodnjega vstajanja. Še sedaj je ta zgodnja ura povzročala v njegovi notranjosti lahko občutje mučnosti in dajala zoprni priokus stvarnosti, ki se prebujala in ki jo mora na lepem sprejeti v podobi obilnega obroka barijeve kaše na tešče, ko se mu obrača želodec.

Prišel je na vabilo odbora za proslavo sedemdesetletnice proslulega profesorja, slavnega »Starega«, čigar portret naj bi naslikal. Pismo je bil domenen s profesorjevo hčerko in tole naj bi bilo prvo njegovo srečanje s človekom, o katerem je bil toliko slišal. Toda zdajle ga je tudi to snidenje, katerega se je še vse do snoči veselil, katero ga je živo zanimalo, puščalo precèj ravnodušnega.

Plačal je izvoščku in stopil v kavarno. Tam je sedelo vsega skupaj nekaj gostov s časopisi v rokah, priletnjših moških, ki zgodaj vstajajo, trgovcev ali upokojencev, ki jim vsakdanja navada ali pa skrnina, ki se oglašča ob prvem svitu, ne dovolita niti ob nedeljah zjutraj ostati malce dlje v postelji. Sede na blazinjak ob oknu in naroči kavo. V komaj ozelenelem drevoredu zunaj so se belo svetlikala debela platan. Od časa do časa je pridrdral mimo na pol prazen tramvajski voz. Mimo okna je prišel prileten gospod, ves suhljat in majàv, ki je vodil psa na vrvici; bilo je jasno, da je odšel z doma samo zato, da bi odpeljal psa

na higieničen sprehod. Nekaj časa ni bilo nikogar mimo, potem je prišel z usodnim, težkim korakom mimo moški, ki je zbujal videz gozdarja, kratkega vratu in mehkega, zalitega hrbta, v suknjiču iz lodna, z zavojčkom iz časopisnega papirja pod pazduho in z modrim lončkom, ki mu je kakor majhna svetilka bingljajal na upognjenem kazalcu. V kavarniško tihoto je vlomil dolgonos nočni svat dolgega in nenaspanega obraza. Precej časa je buljil v maloštevilne goste, kot bi nekoga iskal. V resnici ne išče nikogar, ampak s tem buljenjem le opravičuje svoj vstop, zakaj je pravzaprav vstopil, pa ne ve niti sam. Potem zopet odide, brez besede, kakor je tudi vdrl.

Ivan pregleda jutranje časopise in prelista kup ilustracij, ki jih je bil natakakr položil predenj. Potem zazeha in pogleda na uro. Za obisk je bilo še prezgodaj. Plača in odide.

Mimo njega pridrči taksi; v njem dvoje postav, črna in bela. Za njim trije ali štirje avtomobili, polni nasmejanih obrazov, moških in ženskih. Novoporočenca.

Sprehajal se je po mestu, se ustavljal pred izložbami knjigarn in prebiral gledališke oglase, da bi zabil čas. Nekaj pred deseto se je odpravil proti profesorjevemu stanovanju. Tista ulica je bila mirna, z drevoredom kostanjev. Poškrobljena dovilja je prepeljavala gor in dol po pločniku otroški voziček.

Vedel je, da je profesor zadnji čas hudo oslabil in da že nekaj let ne predava. Toda snidenje z njim ga je strašno presenetilo: tisto je bil popolnoma izčrpan in oslabil stavec, on pa ni znal skriti svojega presenečenja pred profesorjevo edinko Emo. »Stari« je sedel v jedilnici ob oknu. Takole posajen v naslonjač, ogrnjen z volneno ogrinjalko in čez kolena pokrit s karirasto odejo, je delal vtis, kot da sedi ob oknu v vlakcu in potuje. Le da se pokrajina onstran stekla ni premikala, ampak je bila podoba venomer ista, začarano nepremična. Ivan je imel namen malo preučiti obraz Starega in med pogovorom mimogredoč vreči na papir nekaj skic in zapiskov. Toda občevanje s Starim je naletelo na nepredvideno težavo: bil je skoraj čisto gluhi. Glas pa se mu je stanjšal, komaj ga je bilo slišati, piskavo mu je cvilil v grlu kot vetrček zraka v Memnosovem kipu.

Ema se je opravičila s hišnimi opravki in ju pustila sama. Ivan je sedel ob strani z žepno beležnico na kolenih in opazoval izčrpanega starca, ki je, ne da bi posvečal kakršno koli pozornost okolici in zavarovan pred njo z oblakom svoje gluhe osamljenosti, zaspano gledal skozi okno. Ohranil je bil profil razmišljajočega človeka. Njegovo izhlapelo je zastiral videz zamišljene odsotnosti. Ko ga je človek opazoval, je imel vtis, da Stari ni docela brez misli, ampak kot da je sedaj,

odkar sta ga naglušnost in težavnost sporazumevanja ločili od vsega izven njega, postala še večja njegova moč, s katero se je izoliral in se zapiral v krog svojih misli. Njegova odsotnost je bila neenakomerna, zdaj večja, zdaj manjša. Še do pred kratkim je nekajkrat presenetil okolico s kakšnim nepričakovanim znakom prisebnosti, in to je pri ljudeh, ki so bili zaradi tega enkrat presenečeni, vzbujalo opreznost, pa so se držali obzirno in smotno hodili po površju, ker niso vedeli, kakšne varljive in neraziskane globine se skrivajo pod njim. Zato je v občevanju s Starim bilo nekaj zahrbtnega, podobnega igri z zasedami, v kateri kot da so ljudje okrog njega prežali na trenutke njegove nezavednosti, on pa na trenutke njihove hinavščine. Ivanu se je po videzu Starega in po raztresenem izrazu njegovih oči v resnici zdelo, kot da njegova misel v svoji osamelosti dremavo tava po področjih, ki so drugim nedostopna, in da se zadržuje na nekakšnem ozkem robu, od koder zre tudi na dogodke onstran sebe. Zenic ni imel mrtvo uprtih vedno v isto točko, ampak mu je pogled nenehno podrgetaval, neopazno drsel s predmeta na predmet in trepetal kakor mreža sončnih lis po klopih mirnih drevoredov v zdraviliščih.

Slikar je skušal napeljati pogovor, da bi na starčevem obrazu izzval kakršno koli živahnost, kakršno si že bodi spremembo v izrazu. Toda vse, kar je povedal, je oni sprejemal brez presenečenja in brez zanimanja in nikoli ni vprašal kaj več razen tistega, kar mu je bilo rečeno: kadar je Ivan spregovoril, je obrnil k njemu svoj nestanovitni pogled, kot da se vrača iz nekakšne zamegljene daljave, ga brez besed poslušal in komaj opazno prikimaval, potem pa se je zopet zasukal in odplul v svoja neznana daljna in migotava območja. Ivan ga je opazoval, kako v presledkih premika ustnice, kot bi v sebi šepetal nekakšno molitev, nekakšne čudne in nedoumljive besede, ki bi, če bi jih glasno izgovoril, zazvenele nezaslišano in nerazumljivo in napolnile sobo s svojimi tujimi, nezemskimi tresljaji.

V obednici je bil na pol mrak in tihota; čutiti je bilo, da se tukaj že leta ni nič spremenilo: navadno temno meščansko pohištvo, ista tihota, isto resno in umirjeno ozračje. Prisotnost zamaknjenega in nepremičnega starca ni kalila praznine tega prostora. Samo včasih se je nalahno premaknil, dolgo dolgo vlekel z drgetavimi rokami robec iz žepa, ga počasi razgrinjal, si brisal očala, ga potem zopet dolgo zgibal in spravljal v žep, in ob taki priložnosti je bilo potrebi po premikanju, tako zanj kakor tudi za tistega, ki ga je opazoval, zadoščeno vsaj za pol ure. Tudi sam čas v tem prostoru kot da sploh ni tekел; dokler je bilo vse tiho, kot da je ležal zvit tik nog Starega, podoben dremajočemu domačemu psičku, ko pa se je razpletel pogovor, se je

dvigal v počasnih spiralah navzgor, se razpredal v pramene in vlakna, se potem združeval, krožil po sobi in zmanjševal svoje premikanje v toploti temačnih kotičkov, pa vendar ostajal vedno prisoten v tem omejenem prostoru, — vedno isti, izrabljeni in stokrat porabljeni čas — s svojo večno prejo in sukanjem. Včasih se je, bombažast in zasanjan, spustil kot regratovo seme na premolk v pogovoru in oddremal na njem kratek hip; potem je ob lahnem dihu nove besede odprhotal, se dvignil in nadaljeval svoje neskončno kroženje. Ivana je neobčutno prevzemala mamljivost tega ozračja; njegova lenobna mlačnost ga je uspavala kot pomladansko sonce.

Ema se je vrnila in sedla tik njiju. Vzela je pletilke in volno in se zapletla v pogovor s slikarjem. Govorila je prisrčno in neprisiljeno kot s starim znancem, ga vpraševala o njegovih delih, mu pripovedovala o tem, kako se je razvijala očetova oslabeledost, in omenila, da postaja zadnje čase vedno manj odporen. Z vrsto več ali manj brezpomembnih podrobnosti iz življenja postaranega dekleta je komaj da utegnila živahneje pritegniti Ivanovo pozornost: bila je zaročena. Zaročenec da je umirjen starejši moški, polkovnik, načelnik vojnega kartografskega zavoda. Pod večer redno prihaja k njima in presedi tukaj nekaj ur. Tisti dan ga je Ema poklicala na kosilo, pa je pridržala tudi Ivana, da bi se spoznal z njim.

Stari se je oglasil: zavekalo je tenko in jokavo. Ema je pri priči razumela, prinesla kozarec oranžnega soka in napojila očeta, potem ko ga je z roko skrbno objela okrog vratu. Ivan je opazoval njeno glavo z mehkimi kostanjevimi lasmi in njen razboriti pegasti obraz, ki se je nagibal nad očeta, in premišljal o življenju te žene, ki je popolnoma zatajila sebe in našla svojo srečo v tem, da streže drobnim navadam velikega človeka. Požrešno je izpil. Kadar je moral zadostiti kaki telesni potrebi, kot da se je odkrižal zanesenosti. Minila ga je tista zamišljenost, obraz pa je dobival drug izraz — neki neznani, tuji izraz. Takoj ko se je oskrbel z vsem, kar mu je bilo potrebno, je zopet odplul iz resničnosti.

Tisti čas, ko je Ema pripovedovala, je nekajkrat izvlekel iz žepa uro in si dal opraviti z njo.

— Večkrat takóle gleda na uro, menda iz navade, — je Ema polglasno pojasnila, ker je opazila, da slikar opazuje očetov opravek. — Vsaj njemu je popolnoma vseeno, koliko je ura! — je pristavila z malce žalostnim smehljajem. — Pred kratkim mu je začela zaostajati. Vtepel si je v glavo, da zaostaja zaradi hladu, pa sem mu morala sešiti tistole vrečico, v kateri jo ima odtlej na toplem.

Ivan je pomislil, kako je ta ura tisto edino, kar je še dejansko živo na Starem, edino, kar še pravilno bije — njemu pa je zaradi poapnelosti ožilja verjetno nemogoče dotipati utrip. Zazdelo se mu je, da se v tej skrbi zaradi ure izraža neka globlja, nagonska potreba, kot da je ura v nekem pogledu starčevo umetno srce. — Ko se je prepričal, da je vse na svojem mestu, je profesor svojo dragocenost spravil v žep. Noben nedoločno nezaupljivi pogled gluhega človeka ni izdajal, da slutiti, da ga kdo opazuje. Ta podrobnost je Ivana ganila.

Polkovnikov prihod je malce razvedril položaj. Zaradi novega znanstva med njim in Ivanom je nastala priložnost, da se razgovor med kosilom razživi. Profesor seveda ni sodeloval; zopet se je bil pogreznil v tisto svoje drugo stanje in se, slep za vse, oskrboval z materijo, ne da bi se oziral na kogar koli okrog sebe. Na obrazu se mu je znova pojavil tisti neugodni, grdi izraz. Jedel je požrešno. Ker ni imel veliko zob, je požiral hrano kar neprežvečeno. Šobil je ustnice, kot bi sesal, hrana, ki je bila zvečine tekoča, pa mu je neugodno pogrgotavala v grlu. Z zaskrbljenim pogledom je spremljal krožnik, ki je krožil od rok do rok, in se bal, da ne bi pozabili nanj in ga v čem prikrajšali. Na lepem so vsi trije odreveneli: zaleto se mu je in malo je manjkalo, da se ni zadavil; od strahu je postal ves trd; ščegetalo ga je v grlu in solze so mu silile v oči, hkrati pa se je bal zakašljati, bal se je požreti grižljaj, bal se je celo trepniti z očesom, kot da ga bo iz zasede pograbila smrt, če se le premakne. In v tej drži je odrevenel, zadrževal dih, se silil, da ne bi zakašljal, se ves tresel in cvilil. Ni bilo jasno, ali hoče s tem cviljenjem ljudi okrog sebe opozoriti na smrtno nevarnost, v kateri je, ali so ti glasovi bili njegov jok, jok brezupnosti. Ta starčevski strah za že čisto nič več vredno življenje, to, kako se je Stari krčevito oklepал tiste zadnje nitke, ki ga še z njim veže, je v Ivanu zbudilo občutek ogabnosti. Ujel je bežen preblisk, ki se je zasvetil v Eminih očeh. Bil je kratek kot blisk in ni trajal niti toliko, da bi bilo mogoče njegov odsev opaziti na obrazu; le vzplamenel je v očeh in se pri priči utrnil. Polkovnik je prvi skočil k Staremu, ga potrkal po rami in mu zakričal v uho:

— Nobenega strahu, saj ni nič, nič ni! Kar požirajte, požirajte brez strahu!

Šele takrat se je malce ovedel, toda ves je drgetal, vsega ga je oblival mrzel pot. Pretres ga je čisto izčrpal. Do konca kosila je dremal, ves bled in izčrpan, potem pa ga je Ema odvedla za eno uro spat.

— Žalosten prizor! — je rekel polkovnik Ivanu, ko sta ostala sama. — Zlasti za tiste, ki so ga poznali od prej. Kaj hočete, naravni zakon. Toda so trenutki, verjemite mi, ko postaja tole naravnost boleče.

Kako pa je Emi, vam ni treba praviti. In čudno, ne bi mogel reči, da mu telesne moči nagloma pojemajo; zdravnik pravi, da lahko živi takole še nekaj let. Še več, — pomislite, kakšna ironija! — pred nekaj dnevi je ugotovil, da ima trakuljo! Pomislite, trakulja v tako starem organizmu! —

Na vratih se je prikazala Ema. Spustila se je v naslonjač in zaprla oči. Šele ta trenutek ji je bilo z obraza brati hudo utrujenost. Iz nje je sijala nekakšna spravljliva odpoved. Že od otroških let je bila vajena podrejati se in se popolnoma posvečati bližnjemu; mogoče je to tudi navdalo njeno osebnost s tisto izjemno mehko, v katero se je pogreznilo celotno njeno bitje. Ivan je od strani opazoval Emo in polkovnika in pomislil: tale dva pravzaprav samo čakata, da bi Stari umrl. Potem ko se je žrtvovala skoraj do praga starosti, hoče Ema končno zaživeti svoje lastno življenje. Verjetno se ponevedoma tudi jezi na Starega zaradi tega njegovega odlašanja, skoraj da mu zameri njegovo neuvidevnost. Tako gre razlagati tudi tisti lesket, ki je pravkar zagorel v njenih očeh. So pa zopet trenutki, ko se verjetno kesaja; nelepa, nečloveška se ji zazdi ta njena jeza, žal ji ga je, ko je takole star in nadložen, uvideva, da je noro in krivično zahtevati od njega, da bi se umaknil zato, da ne bi bil v napotje drugim. Ko bo pa umrl, bo zopet stal v njenem spominu tak, kakršen je bil v svojih najboljših dneh; redkokdaj ji bo stopal pred oči kot izhlapel starček, ki pokašljeuje, ki se mu zaletuje pri jedi, ki hrope, ki samogibno vlačí uro iz žepa in si briše očala. In takrat si ne bo upala pomisliti nanj brez solze in brez nekakšne pekoče vesti.

Nekaj časa je bilo vse tiho. Potem se je zopet razvezal pogovor, od začetka počasen in brez volje. Ko pa se je čez eno uro zaslišalo piskavo klicanje Starega, je Ema odhitela, da bi mu pomagala obleči se in da bi ga pospremila v kabinet.

Ivan je vstal. Bil je čas, da se posloví. Toda preden odide, je hotel znova poskusiti in vreči na papir vsaj kakršno koli skico. Stopil je za Starim v kabinet. Znašel se je v sorazmerno majhnem prostoru z veliko, prostorno pisalno mizo in s knjižnimi policami, s spominskimi plaketami in s prav nič skrbno uokvirjenimi porumenelimi fotografijami po stenah: profesor v družbi stanovskih tovarišev na nekem kongresu ali pa sredi svojih slušateljev. Na mizi je še v ovitkih ležal kup revij, ki so kar naprej prihajale in se kopičile. Sedaj je Stari prebil tu samo tisto malo časa, ko so zračili jedilnico.

Ivan se je ozrl po sobi. Tule je torej ta veliki človek leta in leta delal, napenjal možgane, tu je napisal dela, ki bodo za daljši ali

krajši čas ohranila živo njegovo ime. Iz sobe, ki je некоč morala biti tako topla zaradi njegove prisotnosti in zaradi njegovega drgetavega glasu, je sedaj dihal sovražni hlad prostora, v katerem ne prebiva nihče. Kot da je z vse opreme v sobi oluštěn lesket, ki ji ga je prej dajal profesorjev pogled; ker se je že dolgo ni dotaknila človeška roka, je postala hladna kot netopir v zimskem spanju in je skrepenela v strogi otrdelosti mrtvih predmetov.

Starec je zopet sedel ob oknu. Zopet mu je legal na obraz tisti razmišljajoči izraz. Ivan pa si je bil sedaj na jasnem, da je to le posledica dolgoletne navade ličnih in čelnih mišic in živcev, ki grbančijo kožo v skremžen izraz zamišljenosti. Tega izraza ne povzroča več miselni napor, ampak napor ali občutje nelagodnosti v kakem drugem delu organizma — mehurček plina, ki se je razvil v črevesju in tiščil, ali pa kaj podobnega.

Stari se je ozrl in šel z očmi po sobi; Ivan ga je z vnemo spremljal, kaj neki išče tu. Toda nič ni moglo zadržati in privezati nase starčevega drgetavega pogleda, ki se je, votel in hladen, potapljal v sleherno telo, na katero je naletel, in nemoteno gledal skozi njega. Ozki in zaprti okvir te sobe ga ni tesnil in tudi svoje stvarnosti mu ni mogel vsiliti. Ne spomin ne misel ga nista nič več vezala. Kadar mu je pogled padel na tisto steno, ob kateri so bile police, s katerih je некоč s takó vajeno in zanesljivo kretnjo jemal knjige, ki jih je rabil pri delu, je gledal tja prav tako kot v nasprotno golo steno. Dva debela zvezka njegovega zadnjega dela sta, vezana v telečje usnje, še sedaj ležala na mizi; toda če se ju je slučajno dotaknil, ju je težkal v rokah čisto samogibno, kot dve opeki.

Za hip se je takle profesorjev odnos zazdel Ivanu skoraj kot neke vrste superiornost: sprostil se je stvarnosti in zdrknil s tračnic začaranega in omejenega kroga človeške misli. Nič več ni bil v okovih pozemskih odnosov in pozemskih meril. Sprostil se je okrutne povezanosti s stvarnostjo, pa prav za trdno z notranjim posmehom gleda na primitivno in omejeno človekovo spoznavno moč. — Njegov obraz, ki ga je ozarjalo zahajajoče sonce, je v boju med agonično rožnato lučjo od zunaj in somračnostjo sobe zopet dobil nov izraz: njegov profil se je ostro risal na krvavečem ozadju neba, hkrati pa je bil videti nekam daljen in nestvaren, skoraj apokaliptičen. Ivan je zagrabil za beležnico, da bi ujel ta hip. Za trenutek se mu je zazdelo, da je ta splahneli obraz le krinka, vsa zgubana in sesušena, in da se pod njo skriva nekaj drugega; v glavo mu je šinila nora misel, da ima profesor za njegovim hrbtom čisto drugačne oči in nekakšen tenak, lokav

posmeh. Vprašujoče se mu je zagledal v obraz. Profesor ga je gledal s popolnoma mirnim, brezizraznim pogledom. V tihoti, ki je nastala, se je oglasilo zamolklo pogrgravanje v starčevem črevesju in vznemiril se je. Mar je tole brezmočno, ponižano telo v resnici vse, kar je ostalo od človeka? Mar je v njem pokopana sleherna »iskra duha«?! — se je vprašal Ivan. Sedaj se mu je Stari zazdel kot nekaj neživega, kot predmet. Kakšna »misel«! Kakšna »iskra duha«! Posoda, v kateri prebiva trakulja — to in nič več! Smotrno življenjsko sožitje, z razumno ekonomičnostjo izveden parazitizem po načelu maksimalnega izkoriščanja: doslužen genij je še vedno dober in koristno uporaben za takole »upokojensko«, »starostno« službo: da služi za prebivališče trakulji. To tudi je sedaj njegov smoter na svetu, njegov novi smoter. V sebi ga nosi, sprehaja se z njim, je zaradi njega. Služi mu, za to je uporabljen. Trakulja v njem gospodari. Njen glad se oglašča v njem, po njenem ukazu počenja vse: ljé, pije, spi, se sprehaja sem in tja ali pa miruje — vse tako, kakor je njej prav. Nekaj časa mirno sedi v naslonjaču in gleda ven; na lepem se vznemiri, premakne se — ti pa pomisliš: glej, trakulja se hoče sprehajati, prebudila se je. In on jo uboga: vstane, nosi jo po sobi kot skrbna dojilja otročka. Zapiska: vodé! vodé! — ti pa zopet pomisliš: glej, trakuljo je začelo žejati, pa mu je pošepnila, naj prosi vodé, in on jo uboga. In še pretvarja se (kajti lokavost preživi tudi zadnji žarek razuma), dela se žejnega, zaradi lepšega dopoveduje, da je vse to potrebno njemu! — Strahotno, strahotno!

Ivan se je čutil hudo potrtega, podložnega, kakršen je že bil, nagli skrušenosti in nepričakovanim spremembam razpoloženja, tistemu bolealnemu zdrkavanju z »duhovnih višin« v plitvino »splošne ničevosti«. Podrhtevanja njegove tenkočutnosti so imela mističen prizvok in rad jih je sprejemal kot »odseve Večnega« in kot delne »revelacije Duhá«. Iz takihle liričnih razpoloženj se je zaradi najneznatnejšega povoda strmoglavljaval v puščobnost materije same, ki jo vodi en sam slepi in neizprosni zakon: zakon mehanične smotrnosti. Takole strmoglavljanje ga je seveda popolnoma porazilo in pobilo in ga spravljalo v občutje brezcilnosti, češ da je zaman sleherno človeško prizadevanje. In v takih trenutkih je videl v tem nekakšno skoraj maščevalsko slast, da namreč to »občo ničevost« razteguje in poglablja, da jo, če je le kako mogoče, še bolj posploši in jo stori še bolj ničevo. — Vidiš, — je razmišljal sedaj, — kako končavajo vse te velikanske miselne konstrukcije, vse te njihove »konceptije«, »zaokroženi svetovi«, »sovisne podobe sveta«; vidiš, kam vodijo ta bistrourmna razlikovanja, te

tenkočutne »distinkcije«, te »oblike pojmovanja«, te »vsebine zavesti«, ti njihovi »v subjektivnem pogledu« in »v objektivnem pogledu«, ves ta njihov lesketavi poniklani instrumentarij miselnosti, s katerim si kot s kakimi kleščami ali pincetami prizadevajo, da bi uščipnili in potegnili k sebi delček neznanega, pa da bi ga pritegnili v razsvetljeni krog spoznanja: nekaj deset kilogramov izrabljene »organizirane materije« (ki se, kot pripovedujejo, sestoji iz približno 70 odstotkov vode), ki pa, ker je izrabljena in neuporabna kot taka, služi samo kot vir prehrane in kot materialna baza drugi organizirani stvari, mlajši, odpornejši, sposobnejši za življenje, — v konkretnem primeru je to trakulja, — ki bo v tej organizirani obliki živela določen čas (le da brez »subjektivnih in objektivnih pogledov« in brez »vsebine zavesti«), da bi potem tudi sama postala gradivo in okolje za novo organizirano materijo. — »Materija je edina resnica,« — je ponovil svoj priljubljeni stavek, ki si ga je bil nekoč, v hipu podobne depresije zmisлил in ki mu je bil takrat (čeprav je sam po sebi kaj malo tolažil en) napravil precej zadovoljstva zato, ker se mu je bilo posrečilo z njim izoblikovati tisto, kar je čutil (— srečna formulacija pa mu je že od nekdaj veljala za nekakšno nadomestilo polovice tistih težav, ki so v njej zapopadene). Zdelo se mu je, da ta stavek v resnici zaobsega in izraža vse in da vse rešuje, pa čeprav na negativen način. Ker pa je bil po naravi nagnjen k temu, je začel po malem tudi iz te »zgolj materije«, iz te »materije-resnice« zopet nezavedno uganjati nekakšno mistiko. V njej je začel čutiti nekaj »duhu same materije« podobnega, ki se na nekakšen nedoumljiv, skrivnosten način razodeva človeku, tako namreč, da se oglaš a v njegovem instinktu in mu po intuiciji narekuje rešitve.

Izhajajoč iz domneve, da umetnik mora pristno razumeti in občutiti vse oblike človeškega duha in vse načine človeškega mišljenja in občutkov, da se mora znati vživeti v sleherno človeško dušo in se zariti pod skorjo sleherne človeške lobanje (po tem konec koncev umetnik tudi je umetnik!), se mu je neredkokrat zgodilo, da je hkrati mislil in čutil popolnoma nasprotujoče si reči. Velikokrat se je strinjal z mišljenjem določenega človeka, hkrati pa tudi z mišljenjem, ki je bilo docela nasprotno temu; zelo dobro je razumel oba in z obema sočustvoval. Toda katero je njegovo lastno mišljenje in kaj občuti sam, tega ne bi bil utegnil reči: vso svojo osebnost je tveg al, da bi z njo predr l v tujo. Pripetilo se mu je večkrat, ko je spremljal razlago kakšne teorije v filozofskem priročniku, da se ji je navdušeno pridružil, toda ko se je lotil njej nasprotne teorije, se je prav tako

navdušil tudi za to drugo, ne da bi se s tem izneveril oni prvi. »Vsi imajo prav« — je bil sklep, ki se mu je takrat rodil, pa je bil tudi s to formulacijo zelo zadovoljen. Vedno jasneje se mu je vsiljevala misel, da se dve nasprotujoči si resnici ne izključujeta. Nasprotno, zelo lepo živita druga poleg druge in nudita človeški duši in človeški domišljiji prav tako srečno in blagodejno raznoličnost, kakršno nudijo človeškemu očesu in človeškim čutom sploh različni cvetovi, sadeži in vsa druga bitja na zemlji. (Še več, ni mu hotelo v glavo, kako so ti veliki duhovi in veliki misleci mogli biti tako enostranski in ozki, da so se omejili na eno izmed teh dveh teorij!) Nadalje je prišel do prepričanja, da misli sploh ne postanejo *mišljenje*, ampak *občutje*. Kadar se mu je kaka misel vsiljevala kot neizpodbitno resnična, se mu je zdelo, da to njeno resničnost *čuti*, ne pa *misli*. »Prepričati se o nečem, pomeni občutek« — tako se je glasila njegova tretja temeljna misel, in ko se je dokopal do nje, je bil prav tako nenavadno zadovoljen in potešen. Te tri formulacije ob spremljavi zelo dolgih in ekspanzivnih komentarjev so v glavnem predstavljale vso vsebino njegove »filozofske beležnice«, ki jo je skrival z naravnost pubertetno sramežljivostjo na dnu zaklenjenega predala svoje pisalne mize pod ostalimi papirji. Toda ob neki priložnosti, ko je bil tudi brez tega potrj, je vrgel oči na ta tri svoja načela, na katerih je zidal tisto, kar je v mislih imenoval svoj »sistem«. Ko jih je prebral takole gola, brez komentarja, se mu je zazdelo, da so med seboj v očitni kontradikciji. To odkritje ga je navdalo z grenkim razočaranjem in mu vzelo pogum. Takrat mu je postalo jasno, da je v diskretnosti njegovega filozofiranja in v skrbnem skrivanju »Beležnice« bržčas že bila slutnja razočaranja, do katerega je moralo priti. In samó misel, da je pametno ukrenil, ker je tajil, da se peča s filozofskimi vprašanji, mu je bila po malem v tolažbo spričo tega osebnega neuspeha. Od takrat je izgubil sleherno zaupanje, pa tudi simpatijo ne samo za svoj sistem, ampak za sisteme sploh.

V sobi se je začelo mračiti. Ivan je odložil blok, ki mu je mrtvo ležal v naročju, in stopil k oknu. Dolgo je ostal tako zamišljen in neopazno je postal raztresen. Spodaj na ulici so se počasi pozibavale velikanske krošnje kostanjev, legal je mrak. V daljavi so se začele prižigati luči: sleherni hip se je užgala katera nova, zdaj na tem, zdaj na drugem koncu mesta. Skozi mrak je bilo slišati dotlej neslišno pozvanjanje tramvajskih zvoncev, ki se je dobrikajoče razlegalo vzdolž dolge vrste uličnih svetilk. Profesor se je trdovratno zagledal skozi okno, kot da je tamkaj, v iskrivi daljavi zaslučil tisto, kar so

njegove oči maloprej zastonj iskale po sobi. Ivan, ki je stal zraven njega in skupaj z njim zrl v daljavo, se je ves potopil v ples trepetavih in nenehno utripajočih svetlobnih točk. In ko ga je daljni in bolešno presunljivi glas tovarniške sirene, ki je bil podoben opominu, zdramil iz raztresenosti, se mu je zazdelo, da je bila neskončno dolga ura pozabljenja, kateremu se je ta hip iztrgal. Imel je občutek, da je v tej uri bil zunaj tokov svojega lastnega življenja, zunaj tokov časa na sploh, in v glavi se mu je utrnila misel, da je tole vegetativno stanje, v katerem je profesor, pravzaprav nekakšno prastanje, stanje prvega nejasnega migotanja zavesti v živem bitju, pozabljena in skozi stoletja zakopavana možnost, ki pa latentno biva v človeku in ki jo je kaj lahko zopet mogoče pridobiti, se je priučiti ali si jo, kar je še lažje, z nezavednim posnemanjem prisvojiti. In zazdelo se mu je, da mu je v motni globini duše pravkar vzkliklo nekakšno neznano, novo čutilo, da je med njim in Starim začela nastajati nekakšna pristna vez nemega sporazumevanja, iz katere pa že ne bi bilo več vrnitve, ko bi bila le hip dlje trajala. Prevezla ga je nagla želja, oditi na prosto, na zrak, znebiti se tega zaspanega prostora, v katerem je plahutal že somrak. Skrivoma, kot dovilja, ki je pravkar uspavala otroka, je po prstih odšel iz sobe in zaprl vrata za seboj.

(S pisateljevim dovoljenjem prevedel T o n e P o t o k a r)